

הסיבה לחורבן בתי המקדש לפי חז"ל ולפי יוסף בן מתתיהו

מיכאל אביעוז

ועבודה זרה (תוספתא מנחות, יג כב).³ לעומת זאת, בית שני חרב בגלל שנאת חנם (ראו להלן).

כיצד ראה את הדברים יוסף בן מתתיהו (להלן: יוספוס), ההיסטוריון והפרשן היהודי, אשר חי במאה הראשונה לספירה?⁴

בשכתוב תיאורי החורבן של בית המקדש הראשון עמד לפני יוספוס התיאור המקראי ואולי כמה מקורות חוץ-מקראיים שונים. לעומת זאת, בתיאור חורבן בית המקדש השני היה הוא עד ראייה למאורעות. בדברינו כאן לא נעסוק בשאלות ההיסטוריות הקשורות במידת מהימנותו של יוספוס, אלא בהסברים התאולוגיים שהוא מספק לחורבנה של ירושלים.

בבואו לשכתב את סיפור חורבן בית ראשון, המופיע בסוף ספר מלכים, בספר ירמיה ובספר דברי הימים, יוספוס מזכיר באופן כללי מאוד את מעשי הרשע והזדון של מלכי יהודה (קדמוניות י' 81, 83, 104), וכן את אי-ציותם לנביאים (קדמוניות י' 39). אפילו בשכתוב שהוא עורך לסיפור מנשה (מל"ב כ"א // קדמוניות י' 37–48), אין הוא מדגיש את העבודה הזרה המוצגת במקרא כחטא העיקרי של מלך זה. ככל הנראה השמיט יוספוס את התיאורים המפורטים של העבודה הזרה במקרא מסיבות אפולוגטיות: לאורך כתביו הוא מרבה לגנות את היוונים על היותם פוליתאיסטים (כגון:

ימי בין המצרים הם גורם מזמן לעסוק בסיבות החורבן של שני בתי המקדש.¹ מהי סיבת החורבן של שני בתי המקדש? לפי ספר מלכים, ירושלים חרבה בשל חטאי מנשה, אשר כללו עבודה זרה ושפיכות דמים (מל"ב כא). על-פי ספר ירמיה הייתה סיבה אחת לחורבן בית המקדש הראשון, והיא העבודה הזרה לגונויה, בייחוד בימי יהויקים (יר' ט:יא-יג; טז:י-יא ועוד). יחזקאל מנה לא פחות משש-עשרה סיבות לחורבן (פרק כ"ב), ועל-פי ספר דברי הימים, בדורו של צדקיהו נתמלאה הסאה, והעונש הגיע לעם בשל ההצטברות של החטאים בדורות הקודמים.²

חז"ל הבחינו בין הסיבות לחורבן בית ראשון לבין אלו של בית שני: בית ראשון חרב בגלל גילוי עריות, שפיכות דמים

* פרופ' מיכאל אביעוז מלמד במחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן, ונבחר להיות ראש המחלקה מתשע"ז. בשנה שעברה הופיע בהוצאת בלומסברי בלונדון ספרו:

Josephus'

Interpretation of the Book of Samuel

¹ בית המקדש הראשון חרב בשנת 586 לפה"ס, ובית המקדש השני חרב בשנת 70 לספירה. שניהם חרבו בחודש אב. סוגיית היום המדויק שבו התרחש החורבן סבוכה למדי. ראו מאמרי "התאריך של חורבן בית המקדש הראשון במקרא ובמקורות הבתר-מקראיים", **חידושים בחקר ירושלים**, יא (תשס"ו), עמ' 23–34, וכן אצל: M. Ben Shahar, "When was the Second Temple Destroyed? Chronology and Ideology in Josephus and in Rabbinic Literature", *Journal for the Study of Judaism* 46 (2015), 547–573.

² אינני שותף לדברי שרה יפת (אמונות ודעות בספר דברי הימים, ירושלים תשל"ז, עמ' 143), הסבורה שבעל דברי הימים מטיל את האחריות על צדקיהו ודורו בלבד. כנגד השקפתה ראו: דבה"א ט:א; דבה"ב כד:יז-כב; כח:יז-טז ועוד.

³ במשנת אבות ה, ט: "גלות בא לעולם על עובדי עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכת דמים ועל השמטת הארץ".

⁴ מבין מכלול חיבוריו, נזכיר להלן את "קדמוניות היהודים" ואת "תולדות מלחמת היהודים ברומאים". החיבור הראשון תורגם בידי אברהם שליט (רמת-גן תש"ד), והחיבור השני תורגם לאחרונה בידי ליהזא אולמן (ירושלים תש"ע). משום-מה, יש הקוראים לחיבור השני "מלחמות היהודים", ולא היא. הייתה מלחמה אחת ויחידה בין היהודים לרומאים!

תפקידים במקדש (תוספתא יומא א, יב). הן יוספוס והן חז"ל מזכירים רדיפת בצע ושחיתות בקרב הכוהנים (קדמוניות כ 181, 205–207 // תוספתא מנחות יג, כא). גם חז"ל ראו בניצחון הרומי ובחורבן המקדש את ידו של האל-המעניש את עמו (בבלי גיטין נה ע"ב – נו ע"ב; ע"ז יח ע"א). האם היה לפני חז"ל נוסח כלשהו של דברי יוספוס? על כך לא ניתן לענות בשלב זה תשובה ודאית.⁷

אולם קיימים גם הבדלים בין יוספוס לבין חז"ל. יוספוס התמקד יותר בטימוא המקדש ובשפיכות הדמים, ואילו אצל חז"ל רשימת החטאים ארוכה יותר (ראו למשל מכילתא בחודש א; בבלי שבת קיט ע"ב). יש גם להתחשב בעובדה שחלק מהמסורות בספרות חז"ל הן ארץ-ישראליות וחלק מהן בבבליות, ועובדה זו עשויה להיות בעלת משקל רב בבואנו להעריך את המקורות.

ואף על פי כן, הצד המשותף בין המסורות אינו דבר של מה בכך: היהודים נענשו בידי הקב"ה על חטאיהם, אשר כללו בין היתר שפיכות דמים באזור המקדש. המקדש נחרב על-ידי הרומאים והקב"ה נתן בידם את הכוח לכך.

לא נותר לנו אלא לאחל לעצמנו שהבית השלישי ייבנה במהרה מתוך אהבת חינם.⁸

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן

בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

נגד אפיון ב, 236 ואילך), ולפיכך הוא נאלץ בעל כורחו לעדן את התיאורים המקראיים המתארים ריבוי אלים אצל בני ישראל.⁵

באשר לסיבת החורבן של בית שני, יוספוס מתמקד בשני חטאים:⁶ שפיכות דמים וטימוא המקדש. יוספוס מתאר רציחות של חפים מפשע, ביניהם: חנן בן חנן וישוע הכוהנים (מלחמת ד 314 – 325), וכן זכריה (ד 334 – 344). גם אוכלוסיית עין גדי נטבחה (מלחמת ד 402 – 403), וכן יהודים נוספים (ה 15 – 18). החטא השני לפי יוספוס הוא, שהקנאים טימאו את המקדש וחיללו את קדושתו (ד 182 – 184).

לעתים ניכר שילוב בין שני החטאים, כגון: בימי המרד, מאבקים בין הקבוצות השונות, אשר נבעו משנאה, הובילו לשפיכות דמים במקדש ובסביבותיו (מלחמת ב 424, 443 – 446) או תיאורו את הסיקריים כמי שטבחו באנשי עין-גדי בפסח (מלחמת ד 402 – 403).

טימוא המקדש בשפיכת דמים בתוכו או בסביבתו הוא מוטיב מנחה אצל יוספוס (מלחמת ד 150 – 151, 215; ה 15–18, 100–105; ו 95–110). שפיכות דמים זו, ובמיוחד כאשר מעורבים בה כוהנים בעבודתם (ד 314 – 325), משחקת תפקיד מיוחד בגרימת החורבן המביא את המרד לידי סיום (ראו גם קדמוניות כ 165–166).

חטאים אלה הובילו לכך שהאל-נטש את מקדשו ואת עמו (מלחמת ד 323; ה 19–20 ועוד), ולבסוף גם לניצחונם הבלתי נמנע של הרומאים (מלחמת ג 354; קדמוניות כ 165–166). האל-הוא שנתן את הניצחון בידי הרומאים (מלחמת ג 354).

דברים דומים אנו מוצאים בספרות חז"ל. כמו יוספוס, גם הם מדברים על שנאת חינם (תוספתא מנחות יג, כב; ירושלמי יומא לח ע"ג; בבלי יומא ט ע"א-ע"ב). גם אצל חז"ל יש מסורות שלפיהן שפיכות דמים וטימוא המקדש גרמו לחורבן (בבלי שבת לג ע"א; ספרי במדבר קסא). גם הם יודעים על הריגת כוהנים בשל מריבה על ביצוע

⁵ ראו:

R. Phua, *Idolatry and Authority*, London 2005, pp. 68-86.

ההשמטה הידועה ביותר אצל יוספוס היא זו של חטא העגל (שמות לב-לד).

⁶ דבריי להלן מבוססים על מה שכתב יונתן קלוונס. ראו:

J. Klawans, *Josephus and the Theologies of Ancient Judaism*, Oxford 2013.

⁷ ראו מאמרה של ורד נעם, "האם הכירו חז"ל את כתבי יוסף בן מתתיהו?", **תרביץ**, פא (תשע"ג), עמ' 367–395.

⁸ הראי"ה קוק, **אורות הקודש** ג, שכד. אולם יש הטוענים שמקור הדברים בדרשותיו של ר' חיים מאיר יחיאל שפירא מדרוהוביץ'. ראו:

<http://www.orhaorot.022.co.il/BRPortal/br/P102.jsp?arc=1342283>.